

versie Oss

WAT IS HET JE WAARD?

Lesmateriaal over
morele dilemma's in de
Tweede Wereldoorlog en nu

Docenten-
handleiding

Erfgoedproject
voor groep 7/8
en klas 1/2 VO

erfgoed brabant

Installatie van mr. Louis de Bourbon als burgemeester van Oss. De stoet om de burgemeester in te halen, met o.a. muziekvereniging Hartog, in de Molenstraat, vlak bij het gemeentehuis, ter hoogte van koekfabriek "De Ster" van Ploegmakers. De man op de voorgrond is dhr. Zeegers, die een marechaussee aan z'n verstand tracht te brengen dat zijn dochter (te paard) bij de stoet hoort. 17 mei 1941. (Foto-persbureau "Het Zuiden")

COLOFON

WAT IS HET JE WAARD? is oorspronkelijk ontwikkeld in opdracht van

marktplaats voor kunst- en cultuureducatie

CULTUURKADE
MEIERIJSTAD

voor Veghel in 2014.

Dit lesmateriaal is een voor de gemeente Oss aangepaste versie.

Tekst en conceptontwikkeling

Suvarov research en educatie in opdracht van Erfgoed Brabant.
Bronnenselectie en inhoudelijke redactie: Stadsarchief Oss

Met dank aan

Martine Eerelman en Jurgen Pigmans, Stadsarchief Oss

stadsarchief oss

Vormgeving

Maartsehazen.nl

erfgoed brabant

verhalen van
vriend en vijand

www.erfgoedbrabant.nl

's-Hertogenbosch, november 2017

© Niets uit deze uitgave mag worden vermenigvuldigd of openbaar gemaakt zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever, Erfgoed Brabant.

INHOUDSOPGAVE

Voorwoord	4
Inleiding Wat is het je waard?	5
Les 1	7
Les 2	12
Les 3	18
Bronvermelding	23

VOORWOORD

Wat is het je waard? is in 2014 ontwikkeld in opdracht van Plein23 -inmiddels Cultuurkade Meierijstad- in Veghel. Het lesmateriaal maakte deel uit van de groots opgezette herdenking van Operation Market Garden. Het lesmateriaal is bedoeld om het gesprek in de klas te voeren over keuzes die gemaakt werden in de Tweede Wereldoorlog. In dit lesmateriaal worden lokale historische gebeurtenissen uit de Tweede Wereldoorlog dichtbij gehaald. De leerlingen onderzoeken de keuzes die toen gemaakt zijn en stellen zich voor hoe zij gehandeld zouden hebben in die tijd. Daarnaast bespreken zij hoe wij daar nu naar kijken. De leerlingen ontdekken wat zij zelf van waarde vinden en wat anderen van waarde vinden. De ontwikkeling van het lesmateriaal werd mede mogelijk gemaakt door het investeringsprogramma van De Cultuur Loper dat als doel heeft goede initiatieven voor erfgoededucatie in het basisonderwijs te stimuleren, ondersteunen en ontsluiten voor scholen en culturele instellingen. Eén van de eisen van het investeringsprogramma is dat het lesmateriaal overdraagbaar moet zijn zodat scholen in andere plaatsen in Brabant het lesmateriaal, na lokale aanpassingen, ook kunnen gebruiken.

Deze versie van *Wat is het je waard?* is lokaal aangepast voor de gemeente Oss. De verhalen die gebruikt worden, hebben daadwerkelijk plaatsgevonden. De casussen uit les 2 zijn samengesteld op basis van waargebeurde feiten, maar vervalmeniseerd voor het lesmateriaal. Het lesmateriaal en aanvullend beeldmateriaal is ook digitaal beschikbaar via www.stadsarchiefoss.nl.

INLEIDING WAT IS HET JE WAARD?

Doelgroep

Het lesmateriaal is geschikt voor groep 7/8 van het basisonderwijs en de eerste twee klassen van het voortgezet onderwijs. Voor het voortgezet onderwijs is een aantal casussen complexer gemaakt.

Leerdoelen erfgoededucatie

Zie www.erfgoedbrabant.nl/wijzermetererfgoededucatie

De leerling kan erfgoed in de eigen omgeving koppelen aan onderwerpen in de regionale of nationale geschiedenis.

De leerling kan het verhaal bij het erfgoed plaatsen in de tijd en relateren aan hoe mensen in een bepaalde tijdperiode woonden, leefden en werkten en daarbij verschillen en overeenkomsten noemen met nu.

De leerling toont in dialoog respect voor de mening van een ander over de waarde van erfgoed.

De leerling kan zijn/haar eigen verbondenheid met erfgoed vertalen in het zorgdragen voor het behoud van erfgoed.

De leerdoelen voor erfgoededucatie zijn van toepassing op het lesmateriaal als geheel. Per les wordt specifiek aangegeven wat de doelen van de les zijn.

Daarnaast bevorderen de lessen het reflecterend vermogen. Doordat leerlingen zich bewust worden van hun eigen waarden en die van anderen, kunnen onderling begrip en respect groeien.

Een ander belangrijk doel is het bevorderen van historisch besef: beter begrijpen van en kunnen inleven in dat wat mensen in Nederland - en specifiek in de eigen regio - tijdens de oorlog hebben meegemaakt.

Door gebruik te maken van lokale bronnen over de oorlog werken de leerlingen met immaterieel erfgoed: in dit geval de kennis binnen een gemeenschap, die wordt overgedragen van de ene generatie op de andere.

Opzet lesmateriaal

Dit lesmateriaal bestaat uit drie lessen van 60 minuten. De lessen hebben een onderlinge samenhang, maar kunnen naar wens ook ieder als afzonderlijke les worden ingezet.

Les 1 is een verkenning van de begrippen *waarden en dilemma's*, gevolgd door een gestructureerde klassikale discussie over twee grote dilemma's.

Les 2 is een circuit waarbij leerlingen eerst groepsgewijs en daarna met de klas in discussie gaan over dilemma's waar kinderen of volwassenen in de oorlog voor stonden. De onderliggende vraag is telkens: 'Wat zou jij doen?'

Les 3 start met een waargebeurd verhaal uit gemeente Oss en de vraag om vanuit verschillende posities te bedenken voor welke waarden de hoofdrolspelers kozen. De afronding van les 3 en van het lesmateriaal is een waardenspel, waarbij de leerlingen zelf uit een aantal waarden moeten kiezen en vervolgens hun keuze onderbouwen. Het waardenspel kan ook als afsluiter worden toegevoegd aan les 1 of les 2, wanneer deze als losse lessen worden gebruikt.

Werkwijze

De werkwijze is gebaseerd op de theorie van Lawrence Kohlberg, die aantoont dat communicatie over dilemma's de morele ontwikkeling bevordert. Door te spreken in de derde persoon blijft het gevoel van veiligheid voor de deelnemers gewaarborgd.

Bij een moreel dilemma gaat het om een afweging tussen twee handelingsmogelijkheden waarbij waarden met elkaar in het geding komen. Wie zo'n keuze moet maken, spreekt zich in feite uit over wat hij of zij belangrijk vindt; welke waarde het zwaarst telt.

Door te discussiëren over dilemma's kan meer begrip ontstaan voor de verschillende keuzes die mensen maken. Wie kennismaat met andermans motieven, ontdekt alternatieven voor het eigen handelen.

Per les wordt stap voor stap beschreven wat je met de leerlingen kunt gaan doen.

Tips bij de begeleiding

Creëer een open sfeer

Het is van belang dat je als gespreksleider je eigen mening voor je houdt en duidelijk laat merken dat er geen 'goede' of 'foute' antwoorden bestaan. Als je leerlingen die zich durven uitspreken ondersteunt en aanmoedigt, kun je een sfeer creëren waarin respect ontstaat voor elkaars mening.

Blijf bij het dilemma

Bij het bespreken van de dilemma's gaat het niet om het zoeken van oplossingen of het vinden van een compromis. De neiging om het dilemma af te wentelen of te ontvluchten is vaak groot. Juist het gevoel dat je het nooit helemaal goed kunt doen dwingt leerlingen echter om te kiezen wat zij echt belangrijk vinden. Probeer het dilemma dan ook zo dicht mogelijk bij de beschreven situatie te houden.

Laat leerlingen er geen dingen bij verzinnen die een makkelijke oplossing mogelijk maken. Als leerlingen een situatie niet als een dilemma ervaren, vraag hen dan wanneer het dat wel wordt.

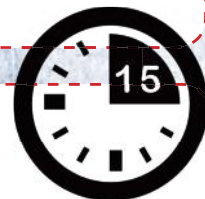
Vraag naar de argumentatie

Je kunt verdieping in de les aanbrengen door goed door te vragen en te proberen de redenering achter de antwoorden van leerlingen boven tafel te krijgen. Daarmee geef je hen niet alleen het gevoel dat je hen serieus neemt, maar laat je ook zien dat wat achter een keuze ligt vaak interessanter is dan de keuze zelf. Bovendien kan blijken dat leerlingen bij dezelfde keuze een ander verhaal hebben.

LES 1

Leerdoelen

- De leerlingen kunnen benoemen wat een dilemma is.
- De leerlingen kunnen benoemen wat waarden zijn.
- De leerlingen kunnen verschillende redenen bedenken voor de keuzes die mogelijk zijn binnen een dilemma.
- De leerlingen kunnen hun eigen standpunt in een dilemma bepalen.
- De leerlingen vinden het zelfvertrouwen om hun mening te uiten.
- De leerlingen ontdekken elkaars mening en luisteren naar elkaar.
- De leerlingen kunnen erfgoed uit de omgeving koppelen aan onderwerpen uit de regionale of nationale geschiedenis.

Introductie

Vertel de leerlingen dat ze aan het werk gaan met dilemma's.

Weet iemand wat een dilemma is?

Een dilemma is een moeilijke keuze, waarbij er aan elke keuzemogelijkheid een nadeel zit.

Zijn er leerlingen die een voorbeeld kunnen noemen?

Je kunt als voorbeeld ook een dilemma beschrijven waar je zelf voor hebt gestaan. Dit kan nog iets heel kleins zijn bijvoorbeeld: je moet kiezen tussen een avondje bioscoop of bowlen, en je vindt beide erg leuk.

Vraag nu aan de klas wat een dilemma echt ingewikkeld maakt, wanneer zou je liever helemaal niet willen kiezen? Zijn hier voorbeelden van?

Als de klas niet op voorbeelden komt kun je er zelf een geven. Stel bijvoorbeeld dat je wordt uitgenodigd op een feestje van je beste vriend, maar op het zelfde tijdstip viert ook je broer zijn verjaardag. Beide feestjes kunnen echt niet verzet worden. Wat nu? Hoe bepaal je de keuze? In deze les gaan we aan de slag met dit soort dilemma's, die te maken hebben met keuzes in je eigen gedrag. Situaties waarin je moet kiezen, maar niet weet wat het juiste is om te doen. Zo'n situatie heet een moreel dilemma.

Vraag de leerlingen wanneer zij zich volgens hun eigen regels 'goed' gedragen. Wat is voor hen belangrijk in hun gedrag of dat van anderen?

We hebben het nu eigenlijk over waarden: dat wat je belangrijk en het nastreven waard vindt (voor het onderscheid: normen zijn de regels die voortvloeien uit waarden). Ieder mens heeft bepaalde dingen die hij heel belangrijk vindt in zijn eigen gedrag en dat van anderen. Dat zijn niet bij ieder mens dezelfde dingen. De waarden kunnen dus per persoon verschillen: de één vindt het belangrijk om nooit het grootste stuk taart te kiezen, een ander ziet hier geen probleem in.

Laat nu alle leerlingen zelf een waarde verzinnen die zij heel belangrijk vinden.

De waarden kunnen op Post-it's (geeltjes) worden geschreven.

Wat zijn waarden die je belangrijk vindt in het leven? Enkele voorbeelden:

Lieg niet.

Wees goed voor de natuur.

Je moet altijd opkomen voor je familie.

Vertrouw niet zomaar iedereen.

De geeltjes worden nu op een vrije wand of op de tafels van de groepjes bij elkaar verzameld.

Analyseer met de klas wat de uitkomst is. Welke moraal wordt veel gedeeld? Welke komt maar enkele keren voor?

Vertel de klas dat zij zich zo meteen gaan buigen over twee morele dilemma's.

We kijken naar situaties waarbij je een keuze moet maken tussen twee waarden, maar niet meteen weet bij welke keuze je nu volgens je eigen regels het juiste doet. Je zult je gebruikelijke gedrag dus moeten heroverwegen. Maar welke keuze past bij jou?

Het eerste dilemma

Stap 1: Presentatie van het dilemma

Lees aan de klas het volgende dilemma voor:

Het broertje van Vivian is heel erg ziek. Er is een medicijn ontdekt dat hem kan genezen, maar dit wordt niet vergoed door de verzekering. Het kost €100.000. Dat geld hebben Vivians ouders niet. Vivian heeft met allerlei acties al geld opgehaald, maar lang niet genoeg.

Toevallig is de vader van Kas, een jongetje in Vivians klas, degene die het medicijn heeft uitgevonden.

Vivian vraagt de vader om hulp. Hij vertelt haar dat een ziekenhuis veel geld heeft betaald om het medicijn te ontwikkelen. Hij kan daarom het medicijn niet zomaar weggeven.

Kas vindt dit heel stom van zijn vader. Hij weet waar het medicijn wordt bewaard en pakt het stiekem mee. Op school biedt hij het Vivian aan.

Wat vind je dat Vivian moet doen: wel of niet het medicijn aannemen?

Stap 2: Verheldering van het dilemma

Laat de klas bespreken welke keuzemogelijkheden Vivian heeft en wat de directe gevolgen van iedere keuze zijn.

Stap 3: Eerste reactie dilemma

Vraag een aantal leerlingen om hun eerste spontane reactie op het dilemma. Wat vinden jullie dat Vivian moet doen?

Laat tijdens de rondvraag zoveel mogelijk verschillende meningen naar voren komen. Wat is er te zeggen voor de ene keuze, en wat voor de andere keuze? Inventariseer de argumenten voor en tegen het aannemen van het medicijn en schrijf deze op het bord. Het is handig als er ongeveer evenveel 'voors' als 'tegens' zijn, zodat duidelijk is dat er niet één goed antwoord is.

Leg uit dat het er niet om gaat om het eens te worden, of nu een keuze te maken, maar om zoveel mogelijk argumenten voor en tegen te verzamelen.

Stap 4: Verdiepen van het dilemma

De keuze kan met de volgende vragen iets ingewikkelder worden gemaakt.
Wanneer veel leerlingen vinden dat je in dit geval wel mag stelen:
Waarom hebben we dan een wet die stelen verbiedt? Moet die dan aangepast worden?
Welke uitzonderingen gelden nu precies op de regel dat je niet mag stelen?
Mag je ook voor een griepje pillen pikken?
Eigenlijk steel je in dit geval €100.000 van een ziekenhuis. Is dat dan wel OK?
Wie weet is dat geld wel hard nodig om het medicijn verder te ontwikkelen.
Je hebt geen idee wat de gevolgen van de diefstal kunnen zijn.
Mag je Kas wel zo enorm in de problemen brengen?
Misschien loopt een ander kind (wiens ouders wel €100.000 gespaard hebben) het medicijn nu wel mis. Mag je loyaliteit aan je familie ten koste gaan van een onschuldig persoon die jou niets heeft misdaan?

Wanneer veel leerlingen vinden dat je hier niet mag stelen:
Waarom is het volgen van de wet zo belangrijk? Het leven van een kind kan toch gered worden?
Is dat leven niet het allerbelangrijkste?
Dat ziekenhuis gaat heus niet failliet als één patiënt niet betaalt voor het medicijn.
Kas heeft zelf al besloten om het flesje mee te nemen. Hij vindt het dus ook terecht dat Vivian het gebruikt.
Wat de gevolgen ook zijn: Vivian weet zeker dat haar broertje geneest. En dat is alles waard.
Is het wel rechtvaardig dat degene met het meeste geld het medicijn mag hebben?
Ja, het ziekenhuis heeft veel geld betaald om het medicijn te laten ontwikkelen. Maar moet je dat geld dan terughalen bij iemand die er ook niets aan kan doen dat hij ziek is geworden?

Stap 5: Nabespreken van het dilemma

Vraag of de klas dit een moeilijke keuze vond. Wat maakte het ingewikkeld?
Zijn er leerlingen van mening veranderd tijdens de discussie? Laat merken dat je dit even waardeert als standvastigheid in een mening: diegenen die van mening wisselen hebben voors en tegens goed overwogen.
In het nagesprek kun je leerlingen nog eens goed bevragen op hun motivatie:
Hoe komt het dat je zo zeker bent van dit standpunt?
Wat zijn de nadelen hiervan?
Wie denkt daar anders over?
Wat vind jij dan?
Welke waarden herken je in de keuzes?

Installatie van mr. Louis de Bourbon als burgemeester van Oss. Bij de gemeentegrens worden de nieuwe burgemeester en zijn gezin verwelkomd door een commissie uit de gemeenteraad. Op de foto (v.l.n.r.): wethouder Van Erp, gemeentesecretaris mr. Konig, Charles de Bourbon, Amelie de Bourbon, mw. De Bourbon, Henri de Bourbon, mr. Louis de Bourbon en gemeentesecretaris Marijnissen. 17 mei 1941. (Foto-graaf: Leo van den Bergh, collectie Stadsarchief Oss)

Het tweede dilemma

Voor dit dilemma gaan we een stapje terug in de tijd. Tijdens de Tweede Wereldoorlog kwamen mensen soms voor zware keuzes te staan. Dergelijke situaties kwamen ook voor in Oss en omgeving. Nu de klas zich al in een pittig dilemma heeft verdiept, kunnen zij zich misschien ook inleven in het dilemma waar burgemeester De Bourbon tijdens de oorlog voor stond. We doorlopen weer stappen 1 tot en met 5.

Stap 1: Presentatie van het dilemma

Leg de kinderen het volgende voor:

Toen Nederland werd bezet door de Duitsers, stond iedere burgemeester in het land voor een moeilijke keuze. Moest hij wel of niet meewerken met de Duitse bezettingsmacht? In mei 1941 werd Louis de Bourbon burgemeester van Oss. Toen de oorlog uitbrak, werkte hij nog in een klein dorp. De Bourbon wilde wel burgemeester worden van een grotere plaats. Hij had besloten dat hij tijdens de Duitse bezetting gewoon zijn werk kon blijven doen. Om in Oss burgemeester te worden beloofde hij zelfs dat hij zou meewerken met de Duitse regels. Maar toen hij eenmaal burgemeester was, probeerde Louis de Bourbon juist om zo veel mogelijk voor de mensen in de stad te doen. Er zijn allerlei verhalen over de manier waarop de burgemeester mensen in de stad hielp en de Duitsers tegenwerkte. Bijvoorbeeld in 1942. Er gebeurde toen iets verschrikkelijks in Oss: grote aantallen Joodse inwoners van de stad werden weggevoerd.

De burgemeester zorgde ervoor dat de eerste groep Joden die werd opgeroepen, iets meer tijd kreeg. Enkel van hen besloten toen om snel onder te duiken. Later dat jaar werden nog meer Joden opgeroepen. De burgemeester reisde met hen mee naar Den Bosch. Het lukte hem om bij de Duitse militairen voor enkele personen een vrijstelling te krijgen, maar de meeste mensen mochten niet terug naar Oss.

De burgemeester kon niet voorkomen dat de deportaties doorgingen. Meer dan 250 Joodse inwoners van Oss werden meegenomen. Bijna niemand van hen overleefde de oorlog. In 1943 schreef de burgemeester een brief waarin hij vroeg om ontslag. Er kwamen steeds opnieuw strenge maatregelen die door de gemeente moesten worden uitgevoerd. Louis de Bourbon wilde daar niet langer aan meewerken. De Duitsers hadden ook wel door dat de burgemeester hen tegenwerkte. Ze gaven geen toestemming voor ontslag. De burgemeester voelde zich niet meer veilig en dook onder. Daar was het Duitse bestuur natuurlijk helemaal niet blij mee. Louis de Bourbon werd veroordeeld tot de doodstraf, zodra hij gevonden zou worden. Gelukkig werd zijn schuilplaats niet ontdekt. In de laatste jaren van de oorlog werkte de ondergedoken burgemeester voor het verzet. Na de bevrijding in 1944 werd hij weer burgemeester van Oss.

Stap 2: Verheldering van het dilemma

Louis De Bourbon besloot om ook na de Duitse bezetting burgemeester te blijven. Bij het uitbreken van de oorlog was hij burgemeester in Escharen, later werd hij overgeplaatst naar Oss. Vraag aan de klas welke keuzemogelijkheden hij aan het begin van de bezetting had en wat de consequenties van iedere keuze konden zijn.

De burgemeester kon zijn ontslag indienen, om duidelijk te laten zien dat hij het niet met de Duitse bezetting eens was. Hij had natuurlijk ook de keuze om aan te blijven. Dan zou hij wel te maken krijgen met nieuwe Duitse regels.

De Bourbon besloot om burgemeester te blijven. Hij moest daardoor meewerken aan maatregelen van de Duitsers, maar probeerde er ondertussen ook voor te zorgen dat die iets minder streng werden uitgevoerd. Daardoor kon hij de mensen in de stad helpen. Op deze manier kon hij zich niet al te duidelijk verzetten: dan zou hij ontslagen worden, of zelfs gearresteerd. En als dat gebeurde, was de kans groot dat er een NSB'er als burgemeester benoemd zou worden. Dat gebeurde uiteindelijk ook, toen Louis de Bourbon onderdook. Wat vinden de leerlingen van de keuze van De Bourbon? Welke afweging maakte hij?

Stap 3: Eerste reactie op het dilemma

Argumenten voor en tegen actief verzet van de burgemeester kunnen weer verzameld worden op geeltjes. Enkele vragen om eerste reacties te ontlokken: Hoe kon de burgemeester zeker weten of zijn keus de juiste keuze was? In 1943 diende de burgemeester zijn ontslag in. Had hij niet langer moeten blijven? Is het niet belangrijk dat een burgemeester juist heel duidelijk laat zien dat hij niet zomaar doet wat de Duitsers willen? Wat zouden de gevolgen zijn als tijdens de oorlog niemand duidelijk laat zien dat hij of zij zich verzet?

Stap 4: Verdiepen van het dilemma

Zet het dilemma nog eens scherp neer:

Burgemeester De Bourbon besloot om aan te blijven als burgemeester en zoveel mogelijk de regels van de Duitsers te omzeilen. Zo kon hij de inwoners van de stad helpen. Mensen van het verzet konden iets makkelijker hun werk doen. Nadat De Bourbon in 1943 onderdook, werd dat veel moeilijker. Er kwam een heel erg strenge NSB-burgemeester. Maar een burgemeester die aanbleef, moest wel vaak heel moeilijke keuzes maken. De Duitsers wilden bijvoorbeeld dat burgemeesters anti-Joodse regels invoerden: Joodse kinderen mochten dan bijvoorbeeld niet meer naar school, Joden moesten hun bezittingen afstaan, de namen van alle Joodse inwoners moesten worden doorgegeven, en nog veel meer. Als je burgemeester wilde blijven, kon je daar meestal niet onderuit komen. Zelfs het wegvoeren van de Joodse inwoners van de stad kon de burgemeester niet voorkomen.

Wat is volgens de kinderen de beste keuze voor een burgemeester in oorlogstijd?

Als discussieleider kun je de volgende opmerkingen plaatsen om de discussie aan te wakkeren of leerlingen naar andere argumenten te sturen:

Voor zichtbaar verzet:

Een burgemeester is een voorbeeld. Als hij zich duidelijk verzet, durven andere mensen misschien ook. Als niemand iets doet tegen onderdrukking, komt er nooit een eind aan. Je moet je verzetten. Als een burgemeester niet ontslagen wilde worden, moest hij misschien meewerken aan anti-Joodse maatregelen van de Duitsers. Wil je dat op je geweten hebben? Een beetje de Duitsers helpen, is ook de Duitsers helpen. Als een burgemeester een beetje meewerkt, lijkt het alsof hij het eens is met wat er gebeurt. Je moet juist laten zien dat je het er niet mee eens bent. Door verzet werd de oorlog voor de Duitsers moeilijker. Ze konden dan minder snel vervelende maatregelen invoeren.

Als niemand laat zien dat hij het er niet mee eens is, kunnen machthebbers steeds ergere dingen doen. Zou burgemeester De Bourbon achteraf blij geweest zijn met zijn keuze om aan te blijven?

Tegen zichtbaar verzet:

Door je heel duidelijk te verzetten, wist je bijna zeker dat je ontslagen zou worden. Als er dan een NSB-burgemeester komt, zijn de mensen in de stad veel slechter af. Is het dat wel waard? Een burgemeester kan veel meer bereiken door een beetje mee te werken. Je kan bijvoorbeeld expres heel langzaam doen of stiekem informatie doorgeven. Als je een beetje meewerkt, heb je invloed bij de Duitsers en kun je zo misschien iets doen voor de mensen in de stad. Zouden de inwoners van Oss er wel blij mee geweest zijn dat de burgemeester ontslag nam en onderdook? Door langzaam maar zeker steeds meer tegen de Duitse regels in te gaan, kwam de burgemeester terecht in een levensgevaarlijke situatie. Je kunt meer doen door te blijven dan door ontslag te nemen.

Stap 5: Nabespreken van het dilemma

Net als bij het eerste dilemma is dit het moment om met de klas te bespreken wat er ingewikkeld was aan deze keuze, wie er van mening veranderd is en wat het 'waarom' is achter een hele stellige mening. Dit is ook het moment om de koppeling te maken met ons eigen leven:

Kun je je voorstellen dat je in een situatie terechtkomt waarbij je moet kiezen: of je zegt er iets van en hoopt dat mensen naar je luisteren, of je wacht af en probeert op een andere manier te zorgen dat de situatie niet uit de hand loopt. Wat zijn dan de redenen om voor de ene of de andere aanpak te kiezen?

LES 2

Leerdoelen

- De leerlingen kunnen benoemen wat een moreel dilemma is.
- De leerlingen kunnen het dilemma in een gegeven situatie benoemen.
- De leerlingen kunnen argumenten voor keuzemogelijkheden uitwisselen.
- De leerlingen durven een standpunt in te nemen en respecteren elkaar.
- De leerlingen ontdekken de dilemma's van mensen in tijd van oorlog.
- De leerlingen zien in dat iedereen onverwacht voor grote dilemma's kan komen te staan.
- De leerlingen kunnen erfgoed uit de omgeving koppelen aan onderwerpen uit de regionale of nationale geschiedenis.

Introductie

Wanneer deze les als losse activiteit wordt ingezet, is het aan te raden om te starten met de introductie uit les 1. Hierin staan de leerlingen stil bij de betekenis van de begrippen *dilemma* en *waarden*.

Is deze les een vervolg op les 1, start dan met een kleine opfrisser. Wie kan uitleggen wat ook alweer een dilemma is? En wie kan vertellen wat een moreel dilemma is? Wat is het verschil?

In deze les gaan de leerlingen in kleine groepjes en vervolgens klassikaal aan de slag met verschillende morele dilemma's. Het zijn situaties waar gewone mensen, ook kinderen, tijdens de oorlogsjaren in terecht kwamen.

Werkvorm

In groepjes van drie of vier gaan de leerlingen aan de slag met verschillende morele dilemma's. De dilemma's in deze werkvorm zijn samengesteld op basis van algemene historische informatie en dus meestal niet te herleiden tot één specifieke bron. De dilemma's staan op kaartjes. Kopieer deze zodat er voldoende kaartjes zijn voor alle groepjes. Ieder groepje krijgt hetzelfde kaartje en gaat het dilemma met elkaar bespreken. Na 5 à 10 minuten volgt een korte klassikale discussie. Daarna wordt een nieuw kaartje uitgedeeld. Voor ieder kaartje staat in totaal 15 tot 20 minuten lestijd. Kies de kaartjes die het meest aanspreken, er zijn meer kaartjes dan er in één les behandeld kunnen worden.

Spelregels groepsbespreking

Bespreek bij aanvang van de activiteit een aantal spelregels:

1) Start met het bepalen van het dilemma en de keuzemogelijkheden.

Wat is er ingewikkeld aan deze situatie en wat kan de hoofdpersoon doen?

2) Benadruk dat het belangrijk is om naar ieders mening te luisteren.

Niet alleen zeggen wat je zelf vindt, maar samen ontdekken welke verschillende meningen er bestaan in je groepje. Zorg dat iedereen in je groepje aan het woord komt, en stel elkaar de vraag: waarom vind je dat?

3) Laat ieder groepje minstens twee argumenten verzamelen voor de keuzes.

Schrijf de argumenten op.

4) Laat ieder groepje overleggen of ze een gezamenlijk standpunt hebben over het dilemma, of dat ze het hier niet over eens zijn.

Na maximaal 10 minuten (meestal is wel te zien wanneer de kinderen klaar zijn met het doorspreken van het onderwerp), eindigt de groepsbespreking en volgt een korte klassikale discussie.

Spelregels klassikale discussie

Benadruk bij aanvang van de klassikale discussie dat iedereen zijn eigen mening over het onderwerp mag hebben. Er is niet één mening beter dan een andere. De klas hoeft ook niet tot een gezamenlijk standpunt te komen.

Om te voorkomen dat iedereen door elkaar praat en alleen de goedgebekte kinderen aan het woord komen, is het slim om af te spreken dat kinderen gaan staan wanneer ze iets willen zeggen (de vorm is misschien bekend van het televisieprogramma *Het Jongeren Lagerhuis*).

De leerkracht is de gespreksleider en wijst de leerling aan die zijn zegje mag doen. Leerlingen die hierop willen reageren gaan staan maar mogen nog niets zeggen. Opstaan mag al terwijl de ander nog aan het woord is. De leerlingen die zijn gaan staan krijgen daarna om beurten het woord. Wie daar weer op wil reageren gaat ook eerst staan, enzovoorts.

De leerkracht kan de discussie op gang brengen door specifieke groepjes, of leerlingen, te vragen naar de argumenten die zij tijdens de groepsbespreking bedacht hebben. Laat de klassikale discussie niet langer duren dan 10 minuten.

Je kiest vervolgens een ander kaartje en start opnieuw met de groepsbespreking en vervolgens met de klassikale discussie. Eventueel kan in een volgende ronde één van de leerlingen als gespreksleider optreden.

Installatie van Hermanus Apeldoorn (N.S.B.) als burgemeester van Oss. In het stadspark, bij het gemeentehuis aan de Molenstraat, presenteert inspecteur Kniepstra het politiepersoneel, waaronder Verreijt en Segers. Op de achtergrond (links) is de brandweerauto van de gemeente Oss te zien. 17 maart 1944. (Fotodienst der N.S.B.)

De kaartjes

NB: Kies de kaartjes die het meest aanspreken, er zijn meer kaartjes dan er in één les behandeld kunnen worden.

Kaartje 1

Het is 1941. De beste vriend van Henk is Simon, een Joods jongetje. Opeens wordt bekend dat Joodse kinderen van school af moeten. Ook komen er op steeds meer plaatsen bordjes met de tekst "Verboden voor Joden".

Sommige vrienden van Henk willen nu niet meer omgaan met Simon. Hij vertelt hier thuis vol verontwaardiging over. Dan zegt Henks moeder dat het ook voor hun gezin gevaarlijk kan zijn als hij met zijn vriendje blijft omgaan. Ze vraagt Henk of hij niet meer met Simon wil afspreken.

Wat moet Henk doen: wel of niet afspreken?

Kaartje 2

Het is 1942. De beste vriend van Piet is Joop. Joops vader is lid geworden van de NSB. Daardoor wil bijna niemand in de klas nog omgaan met Joop. Piet doet daar niet aan mee. Joop en Piet zijn al sinds de peutertijd goede vrienden en hij wil Joop nu niet zomaar dumpen. Hij heeft nog nooit gemerkt dat hij Joop als vriend niet meer kan vertrouwen. Sinds vorige week zitten bij Piet thuis twee mensen ondergedoken. De ouders van Piet voeren een stevig gesprek met hun zoon. Ze vragen of hij het contact met Joop wil verbreken. Stel je voor dat Piet per ongeluk verklapt dat ze onderduikers in huis hebben... Wat moet Piet doen: wel of niet het contact verbreken?

Kaartje 3

Het is 1940. De vader van Ans heeft een slagerij aan huis, midden in het centrum van een grote stad. De slagerij zorgt voor het inkomen van het gezin en dat van een winkelneg, een slagersjongen voor de bezorgingen en een dienstmeisje voor het huishouden. Al meteen in de eerste week van de oorlog wordt de vader van Ans door de Duitsers tot een moeilijke keuze gedwongen. Hij moet vlees leveren aan het Duitse leger, of de zaak per direct sluiten.

Wat moet Ans' vader doen: wel of geen vlees leveren?

Kaartje 4

Het is 1944. Er vinden in Brabant hevige gevechten plaats tussen Duitsers en geallieerden. Jan haast zich met zijn moeder naar de boerderij waar hun vader werkt, zodat zij daar samen kunnen schuilen. Ze hebben melk en brood bij zich voor het geval het lang gaat duren. Opeens zien ze aan de kant van de weg een Duitse soldaat. Hij lijkt maar een paar jaar ouder dan Jan. Er kleeft bloed aan zijn wang en hij kijkt glazig voor zich uit. Moeder stopt en geeft hem een glas melk. Dan gaan ze weer verder. Moeder zegt: "Vertel het maar niet aan vader. Die snapt hier toch niets van". Jan raakt nu helemaal in de war. De Duitsers zijn toch de vijand? Toch zegt hij niets. Als ze aankomen vraagt vader verbaasd aan hem waarom het melkkannetje maar halfvol is.

Wat moet Jan nu doen: wel of niet de waarheid vertellen?

Kaartje 5

Twee leerkrachten op school vertellen over hun grootouders. In 1943 werden mannen verplicht om in Duitsland te gaan werken. Er werd gedreigd met strenge straffen voor wie zich niet meldde. Dat kon grote risico's betekenen voor jezelf, maar ook voor je gezin.

De opa van meester John wilde zijn gezin voor deze risico's beschermen en ging begin 1944 naar Duitsland om daar in een fabriek te werken. Hij verrichtte onder heel slechte omstandigheden dwangarbeid in een staalfabriek. Totaal verzwakt kwam hij na de oorlog terug naar Nederland. De opa van meester Edwin dook onder bij een boer in het zuiden van het land. Hij wilde niet bijdragen aan de oorlogsindustrie van de Duitsers. Zijn gezin zat vaak in spanning omdat ze langdurig niets van hem hoorden. Vlak voor het eind van de oorlog werd het onderduikadres verraden. Bij een poging om te vluchten kwam de opa van meester Edwin om het leven. Was één van deze keuzes de beste keuze?

Kaartje 6 (met name geschikt voor VO)

Het is 1945. De oorlog is voorbij! Mensen zijn niet alleen blij, maar willen ook wraak op degenen die met de Duitsers samenwerkten. In het dorp ziet het zwart van de mensen en de situatie kan gemakkelijk uit de hand lopen. De politie en vertegenwoordigers van het verzet komen bij elkaar. Iemand vertelt dat in enkele andere dorpen zogenaamde 'moffenmeiden' (meisjes die verkering hebben gehad met een Duitse soldaat) op een podium op het dorpsplein zijn kaalgeschoren. Dat werkt als bliksemafleider: het volk krijgt de wraak die het wil zien. In de vergadering wordt voorgesteld om alle 'moffenmeiden' op te halen en georganiseerd kaal te scheren. Het publiek heeft haar leedvermaak, de veiligheid van de vrouwen kan worden gegarandeerd.

Moet je voor of tegen dit voorstel stemmen? Ja zeggen betekent ook meedoen aan de uitvoering.

Kaartje 7 (met name geschikt voor VO)

Een Duitse commandant van een luchtafweerpost laat zijn mannen op een Amerikaans vliegtuig schieten. De piloot gebruikt zijn schietstoel en komt per parachute neer. Er wordt op hem geschooten, maar hij overleeft.

De piloot landt midden in een brede rivier en raakt verstrikt in zijn parachute. Hij zal beslist verdrinken. De Duitse commandant aarzelt niet en stuurt een bootje om hem op te pikken. De piloot wordt gered. Hij brengt de resterende jaren van de oorlog door in een krijgsgevangenkamp.

Vind je dat de piloot de Duitse commandant dankbaar moet zijn?

Toelichting bij de kaartjes

Alle beschreven situaties zijn gebaseerd op waargebeurde gebeurtenissen.

Kaartje 1 toelichting

In de zomer van 1941 komen er steeds meer beperkingen voor Joodse inwoners. Kinderen moeten van school af en naar speciale Joodse scholen. Zwembaden, parken, musea en andere plaatsen worden verboden voor Joden. In cafés zijn soms plakkasten “Joden niet gewenscht” opgehangen. Joden moesten hun geld inleveren en hun bewegingsvrijheid werd beperkt. De omgang tussen Joden en niet-Joden werd steeds sterker ontmoedigd, en sommigen hielden zich hier strikt aan.

Ook in Oss mochten Joodse kinderen vanaf september 1941 niet meer naar een reguliere school. Er werd een Joodse lagere school opgericht. Voor oudere kinderen werd een klasje samengesteld dat thuis bij de familie Beem les kreeg in de stof van de middelbare school.

Het dilemma op dit kaartje gaat over trouw, loyaliteit en veiligheid. Vertrouw je altijd op het oordeel van je moeder? Ben je loyaal aan je vriendje? Weegt de loyaliteit aan je vriendje zwaarder dan de veiligheid van je gezin? Mag je het risico nemen om de waarschuwing van je moeder in de wind te slaan?

Joodse inwoners van Oss moesten tijdens de Duitse bezetting ook in hun identiteitsbewijzen zichtbaar maken dat ze Joods waren. Er werd dan een grote, dikgedrukte ‘J’ in het paspoort gestempeld. Op de foto de identiteitsbewijzen van het Osse echtpaar Simon den Hartog en Elvira Goudsmit. (Fotograaf: Leo van den Bergh, collectie Stadsarchief Oss)

Kaartje 2 toelichting

NSB'ers werden ook tijdens de oorlog door de meeste Nederlanders gezien als verraders. Kinderen van NSB'ers kwamen inderdaad vaak alleen te staan, onder meer doordat andere kinderen niet meer bij het betreffende NSB-gezin over de vloer mochten komen. Veel NSB-families vonden hun sociale kring alleen nog binnen de NSB. Ook hun kinderen werden vaak naar NSB-gerelateerde activiteiten gestuurd, zoals de Jeugdstorm, maar daar is in dit voorbeeld (nog) geen sprake van.

Ook in Oss werden NSB'ers vaak als verraders gezien. Zo plaatste iemand in de nacht van 17 augustus 1941 op een brievenbus in het centrum een zelfgemaakt plakkaat, waarop de onvrede richting NSB'ers duidelijk werd verwoord. De onbekende schrijver zag hen blijkbaar graag zo snel mogelijk verdwijnen, ver weg naar het Oostfront, waar het Duitse leger tegen de Russen streed. (Fotograaf: Leo van den Bergh, collectie Stadsarchief Oss)

Dit dilemma gaat over veiligheid en loyaliteit. Blijf je loyaal aan je vriendje, die niets misdaan heeft, of telt de veiligheid van gezin en onderduikers zwaarder? Komen principes eerst, of moet je eerst aan mogelijke gevolgen denken?

Kaartje 3 toelichting

Dit is een waar gebeurd verhaal dat zich afspeelde in 's-Hertogenbosch. De slager besloot om vlees te leveren aan de Wehrmacht. Dit betekende na de oorlog dat een rechter de slager heeft ondervraagd om na te gaan of hier sprake was van collaboratie met de vijand. Je kunt tijdens de discussie dit dilemma wat aanscherpen door deze informatie aan de klas te vertellen en vervolgens de vraag te stellen of de beschuldiging terecht is, en of de rechter zou moeten straffen, of juist niet.

Kaartje 4 toelichting

Het dilemma ontstaat door het uitdrukkelijke verzoek om loyaal te zijn aan de moeder. Zij handelt uit menslievendheid en maakt daarin geen onderscheid tussen de partijen. Het kind kan dit niet goed plaatsen maar moet nu kiezen of hij loyaal is aan zijn moeder, wat betekent dat hij liegt tegen zijn vader. Door de waarheid te vertellen veroorzaakt hij waarschijnlijk grote ruzie tussen zijn ouders. Het is dus kiezen tussen twee waarden: eerlijkheid of loyaliteit aan de moeder dan wel de vader.

Kaartje 5 toelichting

In de loop van de oorlog werd de druk op Nederlandse mannen om in Duitsland te gaan werken steeds verder opgevoerd. Al snel werd de "Arbeitseinsatz" afgedwongen. Negeren van de oproep werd streng bestraft. In sommige gevallen werd zelfs bedreigd met maatregelen tegen achterblijvers. Wie aan de oproep geen gehoor gaf was onzeker over de gevolgen voor het gezin: deze waren moeilijk in te schatten. Veel mensen doken onder, maar desondanks hebben zo'n 500.000 Nederlandse mannen in Duitsland gewerkt, vrijwillig en gedwongen, soms onder zeer slechte omstandigheden. Het dilemma in dit lesmateriaal (over twee fictieve opa's) gaat bewust uit van kennis over de afloop. Beide mannen maken een zorgvuldig afgewogen keuze. De één kiest voor de veiligheid van zijn gezin, de ander voor waarden als vrijheid en rechtvaardigheid. In dit geval heeft die laatste keuze een hoge prijs – het gezin zal hun vader nooit meer terugzien. Is nu, met kennis over de afloop, één van deze keuzes de beste keuze te noemen?

Kaartje 6 toelichting

Op diverse plaatsen was de situatie net na de bevrijding onrustig. Het volk wilde genoegdoening, de Duitsers waren net verslagen en een nieuw gezag was nog niet volledig geïnstalleerd. Op sommige plaatsen werden 'moffenmeiden' of NSB-vrouwen door het publiek uit hun huizen gesleurd en kaalgeschoren of met pek besmeurd. De binnenlandse strijdkrachten (de tijdelijke politie, gevormd vanuit het verzet) vreesden dat de situatie uit de hand kon lopen. Tegelijkertijd was er ook onder hen behoefte aan genoegdoening.

Er is soms inderdaad gekozen om het kaalscheren van 'moffenmeiden' georganiseerd in te zetten als bliksemafleider. Op deze manier hoopte men een lynchpartij te voorkomen.

Het dilemma: mag je iemand publiekelijk vernederen met als argument dat je dan erger voorkomt? Met die vernedering verlaag je je tot het soort dingen dat de Duitsers in de oorlog deden. Als je het niet doet, zou het veel erger kunnen aflopen.

Op de foto een situatie uit Oss: een collaborateur wordt kort na de bevrijding in september 1944 door de Osse Molenstraat geparadeerd, terwijl het toegestroomde publiek hem uitlacht. (Fotograaf: Leo van den Bergh, collectie Stadsarchief Oss)Oss)

Kaartje 7 toelichting

Stel dat de Duitse commandant en de Amerikaanse piloot elkaar na vele jaren weer tegenkomen. Hoe zou dat gesprek dan verlopen?

LES 3

Leerdoelen

- De leerlingen kunnen een moreel dilemma benoemen.
- De leerlingen kunnen in een dilemma verschillende posities en standpunten analyseren.
- De leerlingen kunnen uitspraken doen over de waarden die ten grondslag kunnen liggen aan bepaalde keuzes.
- De leerlingen denken na over hun eigen waarden en luisteren naar elkaar.
- De leerlingen kunnen erfgoed uit de omgeving koppelen aan onderwerpen uit de regionale of nationale geschiedenis.

Introductie

Wanneer deze les als losse activiteit wordt ingezet, is het aan te raden om te starten met de introductie uit les 1. Hierin staan de leerlingen stil bij de betekenis van de begrippen *dilemma* en *waarden*. Dit vergemakkelijkt de opdrachten in deze les.

Is deze les een vervolg op de andere lessen uit deze reeks, start dan met een kleine opfrisser.

Wie kan uitleggen wat ook alweer een moreel dilemma is?

Vertel dat we in deze les dilemma's gaan proberen te herkennen.

De eerste activiteit

Stap 1: Voorlezen van een kort oorlogsverhaal uit Oss

Lees met de klas de volgende tekst.

In 1944 kreeg Oss een nieuwe burgemeester: Hermanus Apeldoorn. Hij was fanatiek aanhanger van de NSB. Al snel nadat deze burgemeester in Oss was gestart, begon hij dingen op te schrijven over iedereen die voor de gemeente werkte. Als hij dacht dat iemand bij het verzet zat, schreef hij bij die naam bijvoorbeeld "gevaarlijk". In totaal stonden op zijn lijst wel 20 namen van mensen die hij verdacht vond.

De burgemeester had goed door dat verschillende ambtenaren van de gemeente bij het verzet zaten. Zij regelden bijvoorbeeld valse papieren of extra voedselbonnen, die door andere verzetsmensen naar onderduikers werden gebracht. Dat was gevaarlijk werk: als iemand werd opgepakt, konden zware straffen volgen. Bovendien kon het dan gebeuren dat de schuilplaats van onderduikers ontdekt zou worden.

Uiteindelijk besloot een groot aantal ambtenaren om zelf onder te duiken. De kans dat een van hen gearresteerd zou worden werd te groot. Als dat gebeurde, zou het levensgevaarlijk kunnen zijn voor die persoon zelf, maar ook voor anderen.

De Osse NSB-burgemeester reageerde hard: hij liet als straf familieleden van de onderduikers arresteren. Hun huizen werden leeggehaald en afgesloten.

Verzetsgroepen uit de regio's Oss en Den Bosch besloten dat er iets moest gebeuren. Burgemeester Apeldoorn stond misschien wel op het punt om het hele Osse verzet op te pakken. Er werd een plan gemaakt om burgemeester Apeldoorn neer te schieten. Dat moet een heel moeilijke keuze geweest zijn. De verzetsmensen wisten dat de Duitsers wraak konden nemen.

Bij een bezoek aan Ravenstein werd de burgemeester door leden van het verzet neergeschoten. Hij overleefde het niet.

De gevolgen waren inderdaad verschrikkelijk. Jo Meulemans, een inwoner van Ravenstein die niets met de aanslag te maken had, werd uit wraak door Duitse militairen doodgeschoten. Enkele dagen later werden verschillende verzetsmensen uit Den Bosch opgepakt. De Duitsers verdachten hen ervan dat ze meegewerkt hadden aan de aanslag. Als vergeldingsmaatregel werden zij ter dood veroordeeld.

Stap 2: Analyseer de gebeurtenis vanuit verschillende oogpunten

Verschillende mensen in dit verhaal hebben in de oorlog voor moeilijke keuzes gestaan, of moeilijk te begrijpen keuzes gemaakt. Die keuzes hadden grote gevolgen.

Vraag de leerlingen om (in tweetallen of groepjes van drie) te bedenken welke waarden voor de volgende personen het belangrijkste geweest zijn bij het maken van hun keuzes. Door welke waarde is iedere persoon tot zijn of haar keuze (en dus ook daden) gekomen? Hoe denken de leerlingen over de keuze die gemaakt is?

- 1) De ambtenaren die in het verzet zaten en onderdoken
- 2) De NSB-burgemeester die probeerde om uit te vinden wie er in het verzet zat en de familie van de ondergedoken ambtenaren arresteerde
- 3) De mensen die besloten om de aanslag te plegen
- 4) De Duitse soldaten die een onschuldige burger doodschoten

Leerlingen kunnen zelf waarden bedenken, of kiezen uit de volgende voorbeelden. Moedig de leerlingen aan om zelf waarden te formuleren, dit mag ook een klein zinnetje zijn in plaats van een enkel woord, zoals: 'Je moet altijd eerlijk zijn'.

- Veiligheid (voor jezelf of de mensen in je omgeving)
- Verantwoordelijkheid
- Betrouwbaarheid
- Bescherming (zoeken of juist geven)
- Respect tonen
- Respect krijgen
- Vrijheid
- Eerlijkheid
- Trouw
- Medeleven
- Rechtvaardigheid
- Gelijkheid
- ...

Laat ieder tweetal per gezichtspunt één of meer waarden opschrijven.

Stap 3: Klassikaal bespreken van de resultaten

Laat één van de drie gezichtspunten uit stap 2 bespreken door een groepje. Door welke waarde heeft deze persoon (of personen) zich laten leiden?

Als leerlingen waarden noemen, vraag dan door: wat betekent bijvoorbeeld een waarde als 'vrijheid' precies? Gaat het om vrijheid van je land, of dat niemand je vertelt wat je moet doen, of dat niemand van je gezin in de gevangenis zit? Of iets anders?

Laat de leerlingen uit de andere groepjes hier op reageren. Als een standpunt besproken is, stap dan over naar een volgend standpunt en laat dit door één van de andere groepjes als eerste toelichten.

De tweede activiteit: Het waardenspel

Als afsluiter van deze les (en van het lesmateriaal) gaan de leerlingen in een spelvorm de 'onmogelijke keuze' maken tussen verschillende waarden. Wat is de waarde die de leerling het belangrijkste vindt? Kan de leerling die keuze ook onderbouwen?

Leerlingen geven argumenten bij hun eigen waarden, maar ontdekken ook de redenering van klasgenoten die een andere keuze maken. Daarom mag iedere leerling gedurende het spel overstappen naar andere waarden.

Stap 1: Voorbereiding van het waardenspel

Maak een aantal grote vellen met daarop telkens één stelling die een bepaalde waarde vertegenwoordigt. De waarden zijn een beetje verstopt: iedere stelling is in feite een norm, waar een bepaalde waarde onder ligt. Vier van deze vellen vormen samen een set. Idealiter zijn de vier stellingen in een set aan elkaar gerelateerd qua onderwerp, maar wel verschillend van betekenis. Hang de eerste set van vier stellingen op in de hoeken of aan de vier wanden van de klas.

Enkele voorbeelden van sets:

- 1) Je moet altijd kunnen zeggen wat je denkt.
- 2) De overheid moet doen wat nodig is om onze veiligheid te garanderen.
- 3) Het is belangrijk om rekening met elkaar te houden.
- 4) Nooit zomaar iets aannemen van een ander, altijd zelf blijven nadenken.

Voor de leerkracht: onderliggende waarden zijn 1: vrijheid, 2: veiligheid, 3: respect
4: onafhankelijkheid.

- 1) Vrienden en familie gaan voor alles.
- 2) Niemand is beter dan een ander, uiteindelijk is iedereen gelijk.
- 3) Je moet altijd nieuwsgierig blijven.

Voor de leerkracht: onderliggende waarden zijn 1: loyaliteit, 2: gelijkwaardigheid, 3: tolerantie.

- 1) Eerlijkheid is de belangrijkste waarde die er is.
- 2) Echte vrienden gaan voor elkaar door het vuur.
- 3) Je moet begrip kunnen opbrengen voor andermans waarden.
- 4) Als je niets durft, verandert er ook niets in je leven.

Voor de leerkracht: onderliggende waarden zijn 1: eerlijkheid, 2: vriendschap, loyaliteit
3: respect, tolerantie 4: lef.

In plaats van stellingen kunnen ook losse waarden worden opgeschreven:

- 1) Lef
- 2) Creativiteit
- 3) Enthousiasme
- 4) Sportiviteit

Uiteraard kun je ook naar eigen inzicht of samen met de klas sets samenstellen, bijvoorbeeld met onderwerpen waarvan je weet dat deze in de groep een belangrijke rol spelen zoals schoolregels.

Stap 2: Het spelen van het waardenspel

Wanneer de vier vellen zijn opgehangen, is het aan de leerlingen om de 'onmogelijke keuze' te maken: welke van de vier stellingen vinden zij de belangrijkste leefregel? De leerlingen gaan vervolgens in de betreffende hoek staan. Benadruk dat ieder zijn eigen, unieke keuze maakt, geen van de vier waarden is belangrijker dan de andere drie. Maak de leerlingen dus duidelijk dat ze zich niet moeten laten leiden door wat anderen vinden!

Geef per hoek een leerling de beurt om uit te leggen waarom hij voor deze stelling kiest. Belangrijk: laat de leerling ook uitleggen wat volgens hem of haar de waarde is die de basis vormt voor deze stelling. Laat leerlingen uit andere hoeken hierop reageren.

De leerkracht is gespreksleider. Het is handig om met een beurtsysteem te werken. Wanneer een leerling overtuigd raakt door de argumenten van een andere leerling, kan hij/zij van mening – en dus van waarde – veranderen. De leerling steekt dan over naar een andere hoek. Als de discussie is afgelopen kan worden gestart met een volgende set stellingen.

In 2014 werden 5 'Stolpersteine' in de Peperstraat gelegd ter herinnering aan de Joodse bewoners die in de Tweede Wereldoorlog werden gedeporteerd en vermoord. (Collectie Stadsarchief Oss)

BRONVERMELDING

De elementen uit de lokale geschiedenis van Oss die zijn gebruikt in dit lesmateriaal, werden gekozen door het Stadsarchief Oss. Jurgen Pigmans, Erfgoed specialist bij Stadsarchief Oss, selecteerde het bronmateriaal en bewaakte de zorgvuldigheid van de weergave in deze lesbrieven. Achtergrondinformatie en lokale situaties zijn integraal overgenomen of samengesteld uit de volgende bronnen:

Hes, G. en J. Bader: 'Opdat zij niet vergeten worden' Oss, 1993.

Leijten, C.F.J.M.: Stilstaan bij de struikelstenen in Oss: Een mens is pas vergeten als zijn naam vergeten is' Oss, 2014.

Ridder, W.A.H. den: 'Collaboratie of Verzet? Een onderzoek naar de houding van de Osse burgemeesters tijdens de Tweede Wereldoorlog' Oss, 1995

Ridder, W.A.H. den: 'Onderscheiding bevestigt heldenrol Louis de Bourbon' in: Tussentijds, jaargang 5, nummer 2. Oss, 1999.

Ridder, W.A.H. den: 'Een reactie op het artikel van Joop Thuring' in: Tussentijds, jaargang 7, nummer 1. Oss, 2001.

Pieters, R.: 'Louis Jean Henri Charles Adelberth de Bourbon. Mei 1941-1943 burgemeester van Oss. Sept. 1944-1946 waarnemend burgemeester van Oss' in: Tussentijds 2/14. Oss, 2014.

Thuring, J.: 'Louis de Bourbon, verzetsrol of 'Heldenrol'?' in: Tussentijds, jaargang 7, nummer 1. Oss, 2001.

Uffelen, J van: 'De aanslag op de burgemeester' in: Brabants Dagblad, 25 april 1983.

Online bronnen (geraadpleegd in oktober 2017):

Anne Frank instituut www.annefrank.org

Brabants historisch informatiecentrum www.bhic.nl

Nederland in de tweede Wereldoorlog www.tweede-wereldoorlog.org

NPO – Televisieserie De Oorlog, aflevering 4 over keuzes en dilemma's tijdens de oorlog (2009): http://www.npo.nl/de-oorlog/08-11-2009/NPS_1132185

Osse Canon www.ossecanon.nl

Stadsarchief Oss www.stadsarchiefoss.nl

Thuis in Brabant www.thuisinbrabant.nl

Yad Vashem instituut; informatie over de onderscheiding voor Louis de Bourbon in 1999 <http://db.yadvashem.org/righteous/family.html?language=en&itemId=4014083>

Website National monument Kamp Vught, biografie van Willy Andriessen, leider van knokploeg de Margriet in Den Bosch www.nmkampvught.nl

Algemene bronnen:

Diederichs, M., 'Wie geschoren wordt moet stil zitten. De omgang van Nederlandse meisjes met Duitse militairen'. Amsterdam, 2006.

Jong, de, L., 'Het koninkrijk der Nederlanden in de Tweede Wereldoorlog'. Den Haag, 1969-1994.

Termeer, H., 'Het geweten der natie: de voormalige illegaliteit in het bevrijde zuiden, september 1944-mei 1945'. Assen, 1994.

Meer bronnen?

Kijk op www.stadsarchiefoss.nl, onderdeel Educatie, Primair onderwijs, voor meer bronnen en fotomateriaal over Oss in de Tweede Wereldoorlog.

